

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Türkiye’de İnsan Mekan ve Coğrafya

Cumhuriyetten bugüne Türkiye'de nüfusun yapısı

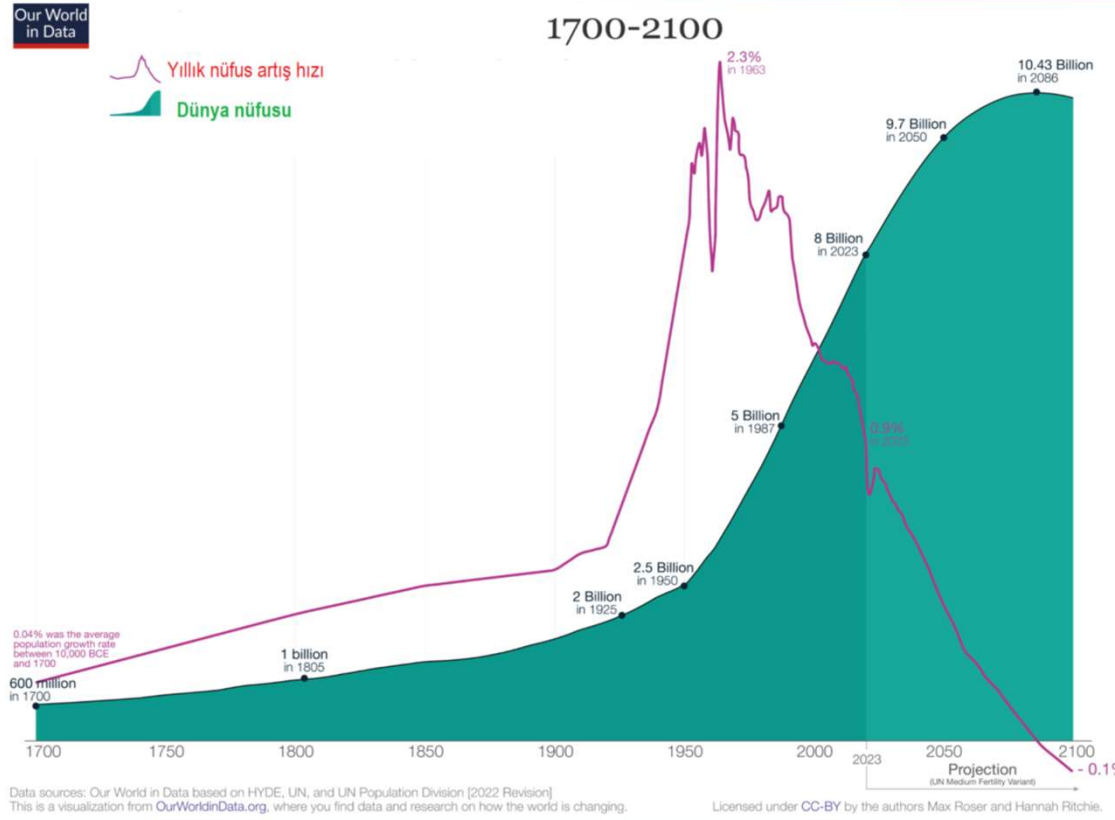
Araş. Gör. Dr. İbrahim Tuğrul ÇINAR

Nüfus

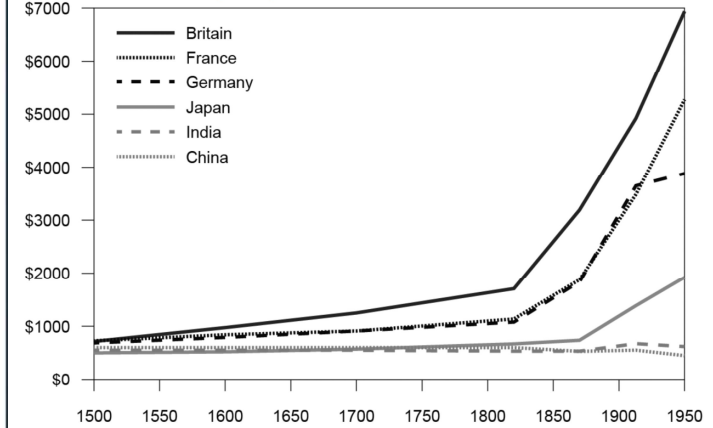
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Dünya nüfusu

Kişi başına düşen gelir (1500-1950)

Graph 1: Real income per capita in 1990 international PPP dollars

Based on information in: Angus Maddison, *The world economy. A millennial perspective* (Paris 2001).

Year	World (Mil.)	Europe (Mil.)
1000	267	31
1500	438	71
1820	1,042	170
1913	1,791	341
2003	6,279	561

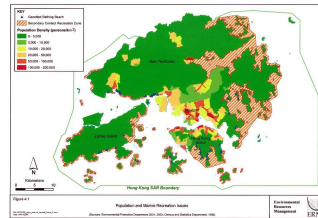
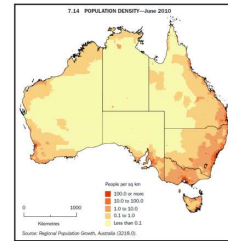
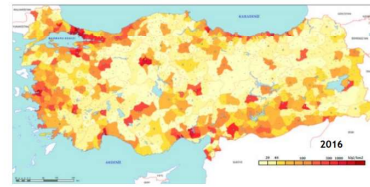
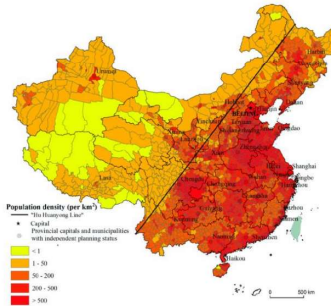
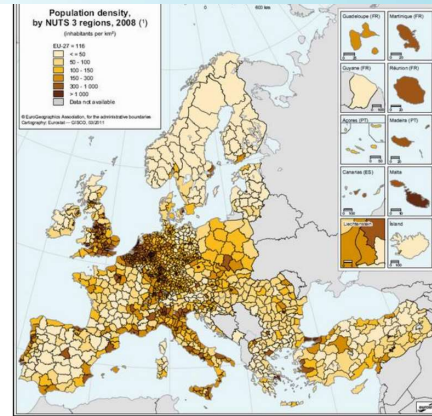
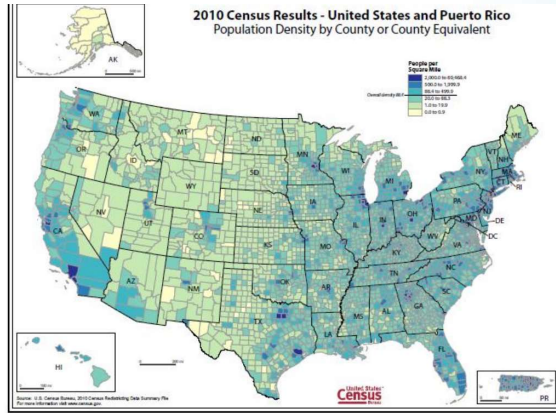
Based on: Angus Maddison, *Contours of the world economy, 1 – economic history* (Oxford 2007) 376 and 378. The figures are rounded.

Nüfus: belirli bir **zamanda**, belirli bir **aland**a (ülke, şehir, bölge, il, ilçe, köy,..) yaşayan insan sayısıdır.

Nüfus Yoğunluğu

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Nüfus Yoğunluğu:
Kilometrekare başına düşen
insan sayısını ifade eder.

Nüfus yoğunluğu,
nüfusun sıklaşma
derecesidir.

Avustralya: 4 kişi/km²
Hollanda: 502 kişi/km²
Çin: 150 kişi/km²
Hong Kong: 7100 kişi/km²
Türkiye: 111 kişi/km²
İstanbul: 3062 kişi/km²
Tunceli: 11 kişi/km²
Kalküta: 24.000 kişi/km²

Doğal faktörlerin nüfusun dağılışı üzerinde büyük etkisi vardır.

Yeryüzünde yaşayan **insanların %90'ı**, dünya üzerinde bulunan **karaların %10'u** üzerinde yaşar.

Nüfus, karaların kenar kısımlarında toplanmıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık **%70'i denize yakın yerlerde** yaşamaktadır.

Türkiye'de de, nüfus kıyı kesimlerinde yoğunlaşmaktadır.

Nüfus, yükseltinin artmasıyla azalır. Dünya nüfusunun yaklaşık

- **%56'si**, deniz seviyesinin **200 metre**
- **%80'i** ise deniz seviyesinin **500 metre**

altında yüksekliğe sahip yerlerde yaşar.

(Dağlık alanlar ekonomik faaliyetlere (tarım, sanayi) engel olur)

Nüfus Yoğunluğu

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Hong Kong

Kalküta, Hindistan

Doğal faktörler, nüfus dağılışının sadece bir kısmını anlamaya yardımcı olabilir.

Sosyal, tarihi ve ekonomik etmenler de etkilidir.

Türkiye’de nüfus

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Türkiye’de nüfus

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Yıl	Toplam Nüfus (milyon)	Önceki Dönemde Yıllık Artış Hızı (yüzde)
1820	9,4	–
1840	10,0	0,3
1860	10,8	0,4
1880	13,0	0,9
1900	14,8	0,7
1914	16,5	0,7
1927	13,9	- 1,3
1940	17,8	1,9
1950	20,9	1,6
1960	27,8	2,9
1970	35,6	2,5
1980	44,4	2,2
1990	55,1	2,2
2000	64,3	1,6
2010	73,0	1,3

Türkiye Cumhuriyetinde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır.

Osmanlı’da: 1831 yılında

I. Dünya Savaşına kadar nüfus sürekli artmıştır.

- Kırım, Kafkaslar, Balkanlardan gelen nüfus: Kırım Savaşı (1853), 93 Harbi (1877), Balkan Savaşları (1912)
- Nüfusun kendi dinamikleri: doğurganlık, doğumda yaşam beklentisi
- Salgın hastalıklara karşı karantina (Kolera, veba)

Türkiye’de nüfus

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Yıl	Toplam Nüfus (milyon)	Önceki Dönemde Yıllık Artış Hızı (yüzde)
1820	9,4	–
1840	10,0	0,3
1860	10,8	0,4
1880	13,0	0,9
1900	14,8	0,7
1914	16,5	0,7
1927	13,9	- 1,3
1940	17,8	1,9
1950	20,9	1,6
1960	27,8	2,9
1970	35,6	2,5
1980	44,4	2,2
1990	55,1	2,2
2000	64,3	1,6
2010	73,0	1,3

I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı arası dönem **nüfus %20 azaldı**.

1,5 Milyon savaşlarda
1 milyon civarında Rum-Ermeni nüfus

Nüfusun %20 azalması, Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi üzerinde ciddi etkilerde bulundu.

Ekilebilir araziler boş kaldı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus artışı devlet politikası oldu: Kürtaj yasaklandı.

Bu sayede hızlı şekilde yükseldi.

Kırsal Nüfus:

Birinci Dünya savaşına kadar kentleşme **%23 seviyesine** kadar yükseldi.

Fakat, savaş sonrasında büyük çoğunluğu şehirlerde yaşayan rum nüfus ile beraber ermeni tehciri **şehirleşmeyi %20 seviyelerine** kadar düşürdüğü tahmin ediliyor.

İstanbul nüfusu: 1 Milyondan 700 bine geriledi.

İzmir nüfusu: 300 binden 150 bine geriledi.

Türkiye, savaş sonrasında daha kırsal bir ülke oldu (**%80’i kırsalda yaşıyor**)

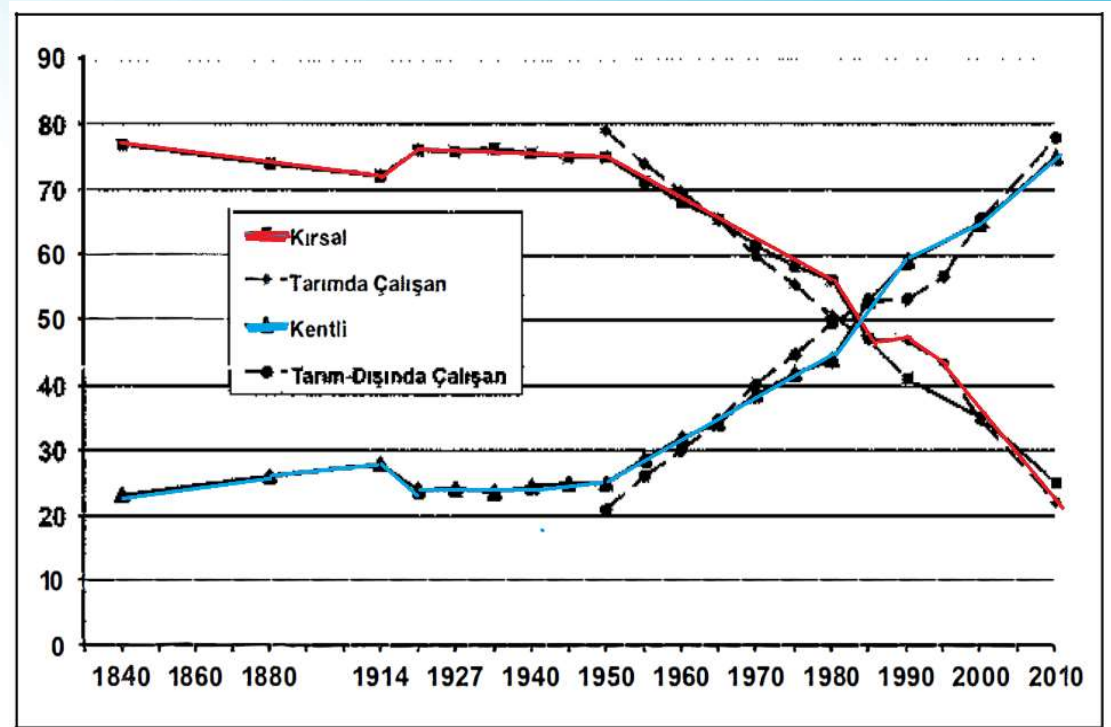
Türkiye’de nüfus

Kırsal Nüfus:

1950’li yıllara kadar kentli nüfus %25 seviyesini aşmadı.

1950-1980 arası kentli nüfus %44 seviyesine ulaştı.

2010 yılında ise %75 seviyesine ulaştı.

Türkiye’de nüfus

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Dünya toplumlarının büyük çoğunluğu gibi Türkiye, zaman içinde **yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlı** bir nüfus yapısından, **düşük doğum ve düşük ölüm oranlı** bir nüfus yapısına doğru geçmiştir..

Tablo 2.2: Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri, 1820-2010

	1820	1913	1950	1980	2010
Kişi Başına Gelir					
1990 ABD dolarıyla	720	1150	1600	4750	10500
satın alma paritesine göre düzeltilmiş					
Doğumda Yaşam Beklentisi (yıl)	28-29 ?	32-33 ?	44	57	74
Okuryazarlık Oranı (yüzde)	5’den az	10’dan az	33	68	94
Yetişkin Nüfusun Ortalama Okul Süresi (yıl)	?	1’den az	1,4	2,9	6,5

Bu dönüşümün altında:

- Eğitim düzeyindeki artış
- Gelir düzeyindeki artış
- Şehirleşme
- Sağlık imkanlarında yükselme
- Gelişen teknoloji

gibi pek çok unsur yatmaktadır.

Fransa’nın Ulusal Demografik Araştırmalar Enstitüsü nüfus politikasını:

«Nüfusun büyüklüğünü, artışını/azalışını, bileşimini veya dağılımını etkilemek için devlet (yetkili merciler) tarafından alınan açık ya da örtülü bir dizi önlem»

şeklinde tanımlıyor.

Nüfus Politikası: Doğrudan nüfus politikası ve Dolaylı nüfus politikası olarak ikiye ayrılabilir.

Doğrudan nüfus politikası:

Doğrudan nüfus politikaları, hükümetlerin ülkenin **demografik yapısını doğrudan değiştirmeye** yönelik **tüm yasal düzenlemelerini** içerir:

- Aile planlaması programları
- Kürtajın yasaklanması
- Evlenecek çiftlere Evlilik kredisi
- **Çin: Tek çocuk politikası**
- 1979’da başladı.
- Aileler geleneksel nedenlerle kız çocuk sahibi olmak istemez hale geldi.
- Erkek nüfusun oranı yükseldi (Nüfusun cinsiyet dengesi bozuldu)
- 2007’de ilk çocuğunun kız olması durumunda ikinci bir çocuğa sahip olma izni verildi.
- 2015’den sonra iki çocuk sahibi olunmasına izin verildi.

Doğrudan nüfus politikası:

- **Hindistan: Kısırlaştırma programı** (1976’da başladı. 1996’da bitti. 22 milyon insan kısırlaştırıldı.)

Birleşmiş Milletler, politik gücü elinde bulunduran otoritelerin demografik yapıya yön vermek amacını güden **sözel açıklamalarının da doğrudan nüfus politikası** olarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar.

- Kenan Evren (1982): Her aileye iki çocuk yeter.
- Recep Tayyip Erdoğan (2008): En az üç çocuk

Dolaylı nüfus politikası:

Dolaylı nüfus politikaları, **doğrudan demografik yapıyı etkilemek amacıyla oluşturulmayan**, ancak demografik yapıyı da bir biçimde (dolaylı yoldan) etkileyen tüm **yasal düzenlemelerdir**.

Örneğin: **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin** teşvik edilmesi

- Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Birleşmiş Milletler, 1985)
- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (2011)
- 6284 İstanbul Sözleşmesi (2014)

Dolaylı nüfus politikası:

Örneğin: Gelişmekte olan ülkelerde **kadınların eğitim seviyesini yükseltmeye yönelik politikalar**, kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını artırmakta ve kadınların evlenme yaşının yükselmesi, daha az çocuk sahibi olması gibi **dolaylı yoldan nüfus artışını yavaşlatan** sonuçlara yol açmaktadır.

- Doğumu özendirici politikalar: **Pronatalist** politikalar
- Doğumu azaltıcı politikalar : **Antinatalist** politikalar

Türkiye’de nüfus politikaları

- 1923-1963: Pronatalist
- 1964-1982: Antinatalist
- 1983-2007: Antinatalist
- 2007 sonrası: Pronatalist

1923-1963: Pronatalist

Savaş sonrası dönemde **nüfusun %20 azalması**, nüfusun %80’inin yaşadığı kırsal alanda tarımsal üretimi olumsuz etkiledi.

- **1930 tarihli Hıfzıssıhha Kanunu:** gebeliği önleyici yöntemlerin ithali, üretilmesi, kullanılması ve kullanılmasının teşvik edilmesi yasaklanmıştır.
- Ceza Kanunu’nda **kürtaj ve çocuk yapmaya engel** uygulamalar **ağır ceza kapsamına** alınmıştır.
- Türk Medeni Kanunu (1926): Asgari evlilik yaşları (Erkek 18 yaş, Kadın 17 yaş), 1938 yılında sırasıyla 17 ve 15’e indirilmiştir.

1950’lerde kadın başına ortalama çocuk sayısı 7 çocuğa kadar yükselmiştir.

Pronatalist politikalarının sıkı bir şekilde uygulandığı bu dönemin sonlarına doğru, **özellikle anne ve çocuk sağlığını esas alan itirazların** güçlenmesinin bir sonucu olarak, **pronatalist politikalarda bazı gevşemeler** görülmüştür.

1964-1982: Antinatalist

- Türkiye’de köyden kente göçün en yüksek seyrettiği dönemlerden birisidir.
- Şehirlerde gecekondulaşma ve çarpık kentleşme artmıştır.

Doğum oranlarındaki artışın önüne geçilmezse kişi başına düşen milli gelirin artmayacağı ve önü alınamaz problemlerle karşılaşılacağı ifade edilmektedir (DPT, 1963)

1965 yılında **557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun** çıkarılmıştır: 1930 Hıfzıssıhha Kanunu’nun gebeliği önleyen yöntemlerin ithali, satışı serbest.

Bu dönemdeki **Antinatalist uygulamanın ana amaçları:**

- Sağlık hizmetlerini iyileştirerek ölüm (anne ve bebek) hızlarını düşürmek
- Gebeliği önleyici yöntem kullanımını yaygınlaştırarak doğurganlığı azaltmak
- Türkiye’den yurtdışına işçi göçünü teşvik ederek nüfusu azaltmak

1983-2007: Antinatalist

1982 Anayasasına «**Aile Planlaması**» kavramı girmiştir.

1983 yılında **2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun** (güncellenmiş)

- Gebeliğin 10. haftasına kadar olan gebeliklerin istemli düşükle sonlandırılması
- Kadınlar ve erkekler için kısırlaştırma

Yasal hale getirilmiştir.

1964-1982: Antinatalist dönemde devlet doğrudan tedbirlerle nüfus artış hızındaki düşüşe müdahale etme gayretindedir (Daha müdahaleci).

1983-2007: Antinatalist dönemde ise, devlet sorumluluğu daha çok ailelere bırakma yanlı politikalar izlemiştir (Daha liberal).

Yani, doğum kontrolünü insanların **kendi rızalarıyla talep etmeleri** istenmiş ve yasal düzenlemeler buna yönelik yapılmaya çalışılmıştır.

2007 sonrası: Pronatalist

Türkiye’de yeniden pronatalist uygulamaların uygulamaya konulmasının ardında:

- Türkiye’de **doğurganlığın kendini yenileme düzeyinin** altına inmesi,
- Nüfusun yaşlanma eğilimine girmiş olması,

Doğurganlık yenilenme düzeyi: bir nüfusun sayıca aynı kalmak üzere yenisi ile değiştirilmesini sağlayan doğurganlık düzeyidir.

Aynı sayıda kız ve erkek bebek doğması ve bütün kız çocuklarının, doğurganlık yaşının sonuna kadar yaşaması durumunda, doğurganlık yenilenme düzeyi **2 değerini** alacaktır.

Bebek ölümleri ve doğumdaki cinsiyet oranı da dikkate alındığı zaman doğurganlık yenilenme düzeyinin 2'nin biraz üstünde olması gerekmektedir.

Türkiye’de nüfus politikaları

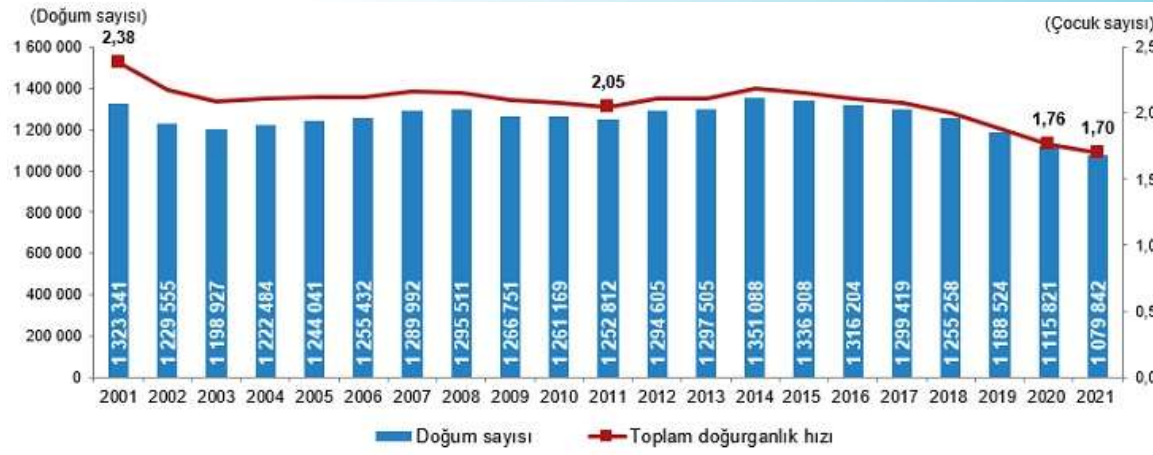

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

2007 sonrası: Pronatalist

Toplam doğurganlık hızının **2.1 olması doğurganlık yenilenme düzeyi olarak kabul edilmektedir.**

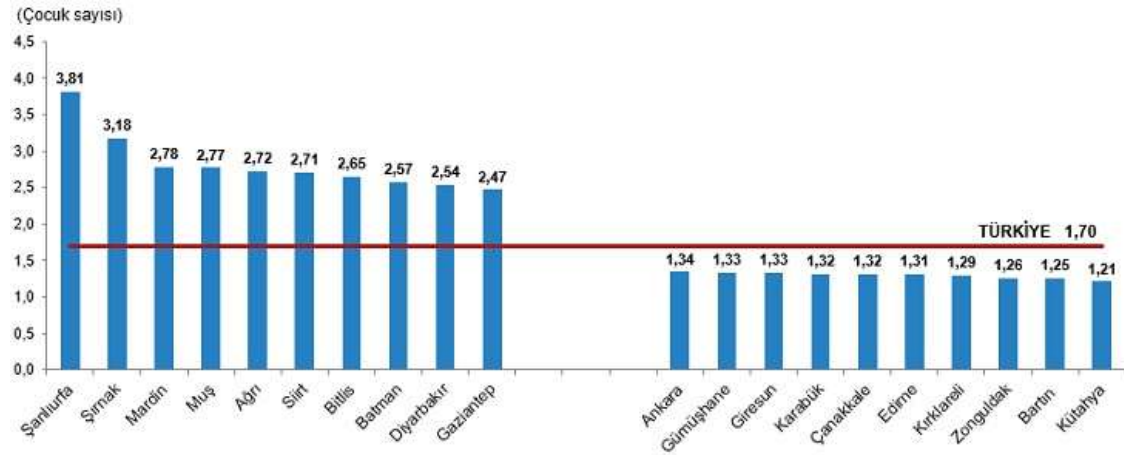
- 2.1’in altında olması durumunda nüfusun azalacağı ve
- 2.1 olması durumunda nüfusun durağan kalacağı
- 2.1’in üstünde olması durumunda nüfusun artacağı kabul edilmektedir.

2007 sonrası: Pronatalist

Bu kapsamda uygulamaya konulan bazı politika tedbirleri:

- Çalışanların doğuma bağlı izin ve haklarının güçlendirilmesi
- Devlet memurlarının sahip olduğu babalık izni vb. hakların özel sektör çalışanlarına genişletilmesi
- Kreş imkânlarının yaygınlaştırılması
- Gençlerde evlilik kredisi

Avrupa Birliği açısından bölgeler politikalar çok önemli bir konumdadır.

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında **bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırmak** ve geri kalmış bölgelerin Birliğin sağladığı fonlardan yararlanmalarını ortak bir zeminde gerçekleştirmek amacıyla, **üye ülkeler içinde bir bölgeleme sistemi oluşturulmuştur.**

NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics- **İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması- İBBS**) olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye'de İBBS:

- İBBS-1: 12 Bölge
- İBBS-2: 26 Bölge
- İBBS-3: 81 il

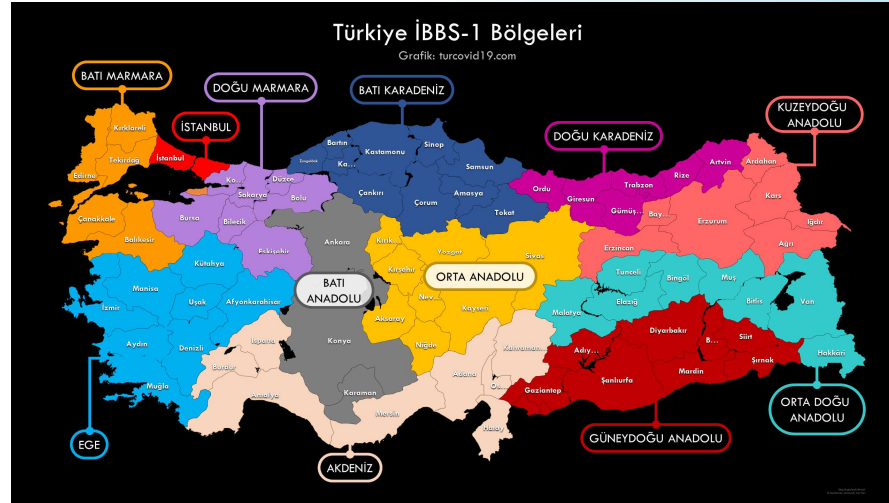
AB'de NUTS:

NUTS-1: 27 bölge,
NUTS-2: 271 bölge
NUTS-3:1303 bölge

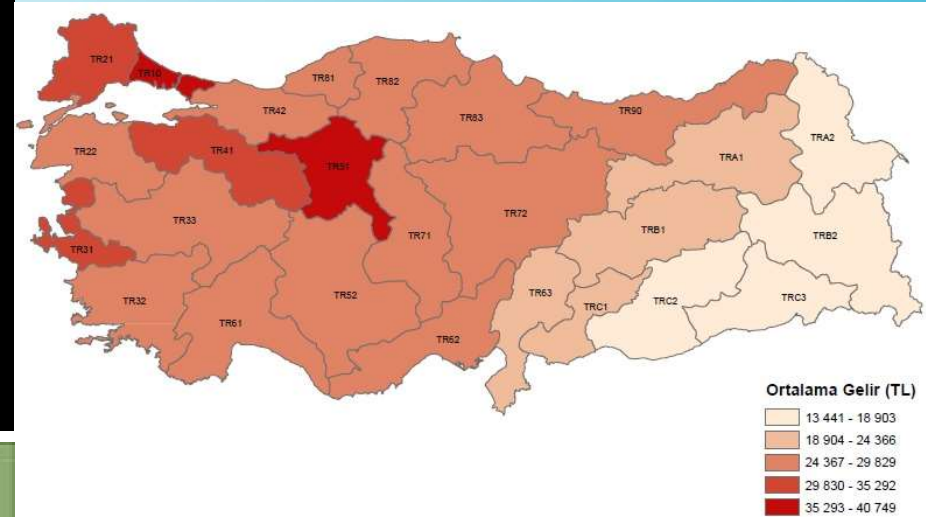
İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İBBS-2: 26 Bölge

İBBS-3: 81 il

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İBBS'nin amacı:

- Bölgesel istatistiklerin toplanması ve geliştirilmesi,
- Bölgelerin sosyo ekonomik analizlerinin yapılması,
- Bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi,
- Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik sistemine uygun, karşılaştırılabilir bir istatistiki veri tabanı oluşturulmasına katkıda bulunacak temel göstergeleri ortaya koymak

şeklinde sıralanabilir.

İBBS ile:

- Nüfus İstatistikleri (Türkiye İstatistik Kurumu)
 - Yatırımlarda Devlet Yardımları (Ekonomi Bakanlığı)
 - Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (Cumhurbaşkanlığı Strateji Geliştirme Ofisi)
 - Bölge Planları (Kalkınma Ajansları)
- çalışmaları hali hazırda yapılmaktadır.